

UN FRAGMENT DE MORTARIUM ȘTAMPILAT DESCOPERIT LA HISTRIA

Alexandru AVRAM

În depozitul Institutului de Arheologie se găsește un fragment de *mortarium* provenit din săpăturile efectuate la Histria în epoca interbelică. Din nefericire, piesa nu poartă nici o indicație cu privire la condițiile concrete de descoperire, însă proveniența ei din cetatea de pe malul lacului Sinoe este certă. Acum obiectul în discuție poartă numărul de inventar 26 800.

Fragmentul care ne reține atenția este o buză dintr-un *mortarium* — vas de tipul mojarului sau al pivei binecunoscut în lumea romană¹ — pe care a fost aplicată transversal o șampilă păstrată aproape în întregime. Vasul fusese lucrat la roată din lut eterogen cu mulți oxizi metalici în compoziție. Ștampila aplicată are forma unui cartuș dreptunghiular (7 × 4 cm) și este dispusă pe două rânduri (dimensiunile literelor : 1,1—1,2 cm) despărțite între ele de foarte frecventul simbol al ramurii de brad². Lectura nu pune nici o problemă (vezi fig. 1):

FILEMO[N]

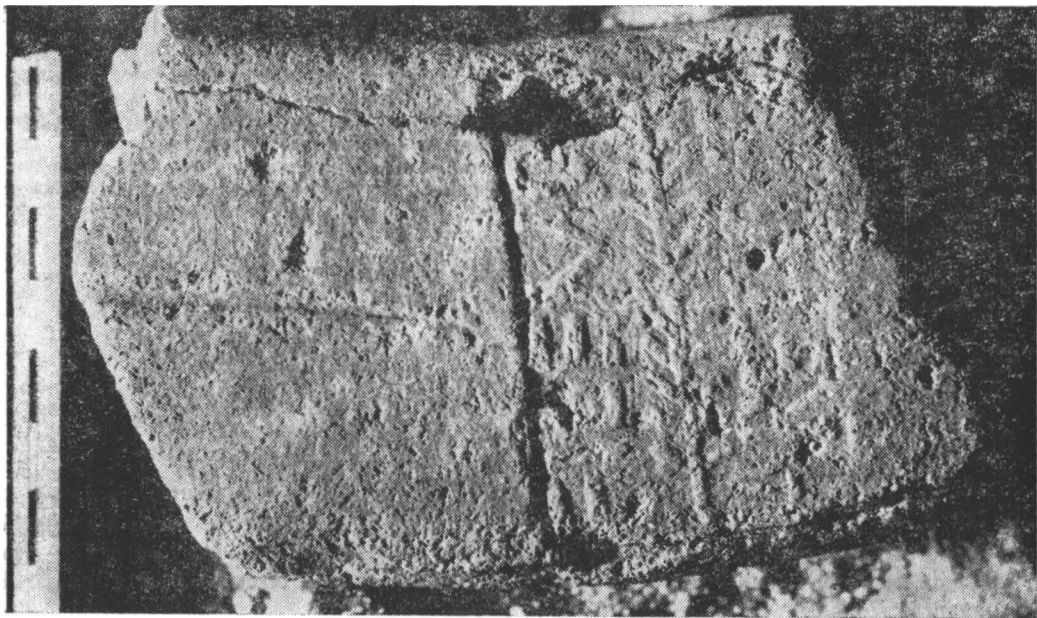
ARETIO F[EC(IT)]

Un exemplar identic — astăzi dispărut — fusese semnalat acum un veac de Grigore Tocilescu la Durostorum³. De asemenea, sînt cunoscute din literatura de specialitate alte trei exemplare, de la Tyras⁴, Olbia⁵ și Oescus (Ghighen)⁶.

Piesa care ne preocupă nu vine numai să îmbogățească repertoriul destul de sărac al ștampilelor de *mortaria* atestate în Moesia Inferior⁷ — insuficiența datelor datorîndu-se, probabil, și interesului mai scăzut dovedit de cercetători față de această categorie de materiale — dar pune și cîteva mici probleme legate de locul de producție și aria de difuziune a pieselor din această serie.

După cum s-a remarcat în repetate rânduri, *mortaria* erau îndeobște produse în *figlinae* din preajma castrelor, fiind vehiculate mai cu seamă de militari⁸. Nu lipsesc însă nici descoperirile de acest tip din așezările civile⁹; chiar și la Histria exemplarul nostru nu este primul semnalat, întrucît cu ani în urmă fusese descoperit și publicat un fragment de *mortarium* purtînd ștampila THEOTIMI / STEFANI¹⁰. Pentru a căuta să identificăm locul de producție al pieselor din această serie este necesar să avem în vedere aria de răspîndire a decoperirilor semnalate pînă acum.

Nu credem că Filemon Aretio de pe ștampila adusă în discuție este identic cu Philemonos atestat la Tibiscum¹¹ și la Răcari¹². În acest fel, singurele exemplare care rămîn în discuție sînt cele deja menționate din Moesia Inferior : Durostorum, Oescus, Tyras, Olbia și Histria. Aceasta ne îndeamnă să ne gîndim la o *figlina* situată în apropierea unui

castru legionar din această zonă. Înclinăm, deocamdată, spre Durostorum, date fiind informațiile pe care le deținem despre activitatea înfloritoare a atelierelor de olari de aici ¹³.

O problemă nu lipsită de interes ar fi aceea dacă Filemon Aretio este înrudit cu Marcus Aretlo, atestat, la rîndul său, la Durostorum ¹⁴ și în mai multe centre din Dacia ¹⁵; aceasta cu atît mai mult, cu cît Marcus Aretlo a fost și el, foarte probabil, proprietarul unei *figlina* de la Durostorum ¹⁶.

Nedispunînd de datări precise (probabil, sec. al II-lea, eventual, începutul sec. al III-lea e.n.), nu putem aduce clarificări la această chestiune. Numele relativ rar de Aretio — care nu are însă nimic de a face, așa cum bănușe Tocilescu ¹⁷, cu originea aretină a purtătorilor săi —, dar, mai ales, ocupația comună a celor doi ar putea pleda pentru un răspuns pozitiv. Admițînd că cei doi erau frați sau tată-fiu, remarcăm faptul că unul poartă un *praenomen* grecesc (Filemon) celălalt latinesc (Marcus). Este posibil ca ambii să fi fost greco-orientali romanizați în mediul durostoran.

Prezența ștampilelor lui Filemon Aretlo în centrele menționate se înscrie în limita firescului. La Oescus, Olbia și Tyras sînt menționate trupe romane, iar la Histria o asemenea piesă a putut veni fie prin militarii legiunii XI Claudia, fie prin veteranii acesteia. După cum s-a arătat recent, este foarte posibil ca Histria să fi găzduit detașamente ale legiunii XI Claudia ¹⁸. De asemenea, epligrafic, sînt atestați la Histria militari ai aceleiași unități, precum Ulpius Felix, aghiotant consular (*strator consularis legionis (XI Claudiae)*) ¹⁹ sau Iulius Saturninus, sutăș (*hekatontarchon legionis*) ²⁰. Pe această cale vedem vehicularea exemplarelor de *mortaria* cu ștampila lui Filemon Aretio de la Durostorum la Histria și în celelalte centre. Se observă, în același timp, că celălalt Aretlo, Marcus, este atestat într-o zonă mai largă, cuprinzînd atît Moesia Inferior, cît și Dacia. Admițînd însă că *mortaria* făceau mai puțin obiectul unui comerț, circulînd mai cu seamă prin intermediul militarilor, nu se pot avansa considerații cu privire la „piețele” de desfacere a acestor produse.

NOTE

1. Despre acest tip de vase (*murtaria* sau *pelues*) există o literatură abundentă (cf. bibliografia din n. 1 la C. C. Petolescu, *Pontica*, 17, 1984, p. 67), însă nu s-au alcătuit până acum *corpora* mai ample. Aceste vase — frecvente și în epoca greacă — folceau fie la zdrobirea grăunțelor, fie la smântînirea sau închegarea laptelui; vezi Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 46—49.
2. Opțăm pentru interpretarea simbolului ca ramură de brad; cf. C. L. Băluța, *Apulum*, 15, 1977, p. 246, n. 9. D. Tudor vede în acest simbol un spic (*Pontica*, 13, 1980, p. 245), în vreme ce E. M. Ștaerman, *KS*, 36, 1951, p. 48 îl explică drept ramură de palmier.
3. Gr. Tocilescu, *AEM*, 19, 1886, 1, p. 85, nr. 19; cf. *CIL III*, 14 215, 14; G. Popa-Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Dirstarul-Silistra*, București, 1913, p. 49—50; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 73, nr. 11.
4. E. M. Ștaerman, *op. cit.*, p. 48; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 74, nr. 19.
5. E. M. Ștaerman, *op. cit.*, p. 48; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 74, nr. 20.
6. A. Frova, *Izvestija-Sofia*, 17, 1950, p. 55; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 72, nr. 1.
7. În recentul *corpus* datorat lui C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 70—74 sînt înregistrate 20 de exemplare. Pentru descoperiri de *mortaria* cu ștampilă în Moesia Inferior și în Dacia vezi bibliografia citată *ibid.*, p. 67—68, n. 3.
8. Sinteza discuțiilor: *ibid.*, p. 69.
9. Astfel de excepții sînt, pe lângă Histria, Pavlkeni (Moesia Inferior), *Ulpia Traiana* și *Mlcăsasa* (Dacia).
10. D. Tudor, *op. cit.*, p. 245, nr. 27 (și fig. 2/13),

- lectură corectată de C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 74, nr. 15.
11. *IDR*, III/1, p. 231—232, nr. 268.
 12. *IDR*, II, p. 94, nr. 172, corectat ulterior de editor; cf. C. C. Petolescu, *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 458, nr. 3 (= *SCIVA*, 32, 1981, 4, p. 603, nr. 31). Nici *Philemonos* de la Barboși, S. Sanie, I. T. Dragomir, Șeiva Sanie, *SCIVA*, 26, 1975, 2, p. 190—191, nr. 4 (și fig. 1/5—6 și 2/6) = S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei* (sec. II î.e.n.—III e.n.), Iași, 1981, p. 90—91, nr. 1, pl. 3/9 a—b și 37/6 nu poate intra în discuție, întrucît numele acestuia din urmă este scris cu litere grecești.
 13. V. Culică, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 376, *idem*, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 336; sintetic, despre atelierele ceramice de la Durostorum: C. Mușteanu, *Dacia*, N.S., 29, 1985, 1—2, p. 147—151 (la p. 151 se admite ipoteza confecționării de *mortaria* la Durostorum).
 14. V. Culică, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 373—377 și fig. 1—2; C. C. Petolescu, *Pontica*, 17, 1984, p. 73, nr. 10.
 15. C. L. Băluța, *op. cit.*, p. 265—266 (cu bibliografie). Marcus Aretio este atestat la Ulpla, Tralana, Buridava, Romula.
 16. *Idem*, *ibid.*, p. 265.
 17. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 85; cf. V. Culică, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 335—336.
 18. Al. Suceveanu, *Rev. roum. d'histoire*, 20, 1981, 4, p. 610; o dovadă în acest sens este țigla cu ștampila legiunii XI Claudia reprodusă la fig. 1.
 19. *ISM I*, nr. 278.
 20. *ibid.*, nr. 292.

FRAGMENT EINES GESTEMPELTEN MORTARIUM AUS HISTRIA ZUSAMMENFASSUNG

In der Zwischenkriegszeit ist in Histria ein Fragment von einem Mortorium-Rand entdeckt worden (Inv. Nr. 26800). Der Rand trägt die Inschrift:

FILEMO[N]
ARETIO F[EC(IT)]

Das vorliegende Exemplar, sowie die anderen bisher bekannten Stücke mit dem Namen desselben Meisters (Durostorum, Tyros, Olbio und Oescus-

Ghigen) sind höchstwahrscheinlich in den Werkstätten von Durostorum hergestellt worden; jedoch können sie nicht enger datiert werden (vermutlich Ende 2. — Anfang 3. Jh n Chr.), wobei auch über die Beziehung Filemons Aretio zu Marcus Aretio, der seinerseits durch Funde aus Niedermoesien und Dakien belegt wird, nichts weiteres zu behaupten ist. Durch die Militärwesen sind solche Exemplare nach Histria, sowie in die anderen Orte, wo sie entdeckt wurden, gelangt.

